

MÁRTON ÁRON:
VILÁGNÉZET ÉS NEVELÉS

1933/34, I. évf. 5-6. sz. 233-238. l.

I. Az ember emberi élete akkor kezdődik, amikor észreveszi a rajta kívül létező világot is. Amikor rádöbben, hogy a tőle különböző dolgok megmérhetetlen sokasága áll vele szemben. S megindul a gondolkodás és nyomában a nyugtalan kérdezés. Ismerni, tudni akar. Az eléje kavargó, az érzékeinek és értelmének ütköző jelenségek értelme után kérdez. Főképpen pedig három kérdés izgatja. Már a gyermek folytonos kérdezése, amivel környezetét az egyszerű szemlélet alapján ostromolja és sokszor zavarba ejti, de még inkább a fejlődő és felnőtt ember filozofikus elmélyedése az utolsó három kérdést tapogatja: honnan van mindaz, ami körülvesz, mi az értelme és mi a végső célja, rendeltetése?

A válasz tulajdonképpen kettő lehet: vagy elismeri, hogy a világot Isten teremtette és rendeltetését ő határozza meg, vagy pedig ezt több-kevesebb fenntartással tagadja. És a világnézetet mindig erre a három kérdésre adott feleletnek a tartalma határozza meg. A világnézet tehát az az átfogó szemléletforma, amelyet az ember önmagának a lét és az élet legfőbb kérdéseiről kialakít, mellyel az élet eredetére és céljára feltett kérdést megválaszolja. A hangsúly azonban azon van, hogy az ember a világ jelenségeit illetőleg tudatosan állást foglal. Nem éri be azzal, hogy a meglévőt csak tudomásul vegye és megismerje, hogy a lét titkait és törvényeit csak feltárja, mint a tudomány, hanem értékeli. A világot nem fogadja el úgy, ahogy adódik, hanem egy legfőbb érték alapján alakítani akarja. Nem marad elméleti téren, hanem az elmélet gyakorlati megvalósítására törekszik az élet minden síkján: gazdaságban, politikában, tudományban, művészetben, erkölcsben, nevelésben stb. Igyekszik a világ teljes képét a saját képére átgyúrni.

Ma az élet csatazajos mezején négy világnézet harcol ezért az élet fölötti uralomért; a liberalizmus, a bolsevizmus, a fasizmus és a katolicizmus.

A *liberalizmus* a filiszter világnézete. A francia forradalomból megszületett polgáré, aki nagyképű, fitogtatott tudálékossággal ránevelődött arra, hogy az élet legnagyobb és mindig égető kérdéseit is közömbösen kezelje. Nem tagadja feltétlenül a túlvilágot, de nem is törődik vele. Lehet, hogy van Isten, de a vallás szerinte magánügy, s az életet az állam is és az egyes ember is minden vallás erkölcsi kötöttségtől függetlenül rendezheti be. Legnagyobb érték szemében a független emberi ész. Az igazságokat az állapítja meg s nem a valóság, az erkölcsöket a korlátlan szabadság szabályozza és nem isteni normák. Eredmény: polgári házasságával törvényhozás útján kikezdte, kettős moráljával, nyers erotikába fulladt irodalmával, művészetével pedig teljesen szétdúlta a társadalom alapegységét, a családot; gazdasági téren hirdetett és alkalmazott szabad versenyével meghizlalta az élelmesek kis csoportját és a technikai fejlődés szédítő fokán megszegyenítő nyomorba nyomta a túlnyomó többséget; jogi elméletével a társadalmak élére állított minden ügyek korlátlan hatalmú intézésére egy hazug, bőbeszédű, s rendesen érdekszövetkezetek és nem a nép akaratából összeálló, tehetetlen parlamentet. Azaz megteremtette, világra hozta a bőrünk egész felületén és lelkünk legbenső mélyén is égető fájdalommal szenvedett átkos, kilátástalan mai életet.

A *bolsevizmus* édes gyermeke a liberalizmusnak. Marx és Lenin a legkövetkezősebb liberálisok. Nem álltak meg félúton, a liberális tételekből lehozták a legvégső következtetéseket. Kant még annyit mondott, hogy az Isten létét nem lehet bizonyítani, Marx már biztosan hirdeti, hogy nincs. A XVIII. és XIX. század természettudománya az anyagelvűség igazolására kitalálta, tudományos és népszerűsítő nagyhanggal a közvéleménybe szuggerálta a majoméletet, s dr. Amschler Wolfgang tanár szerint a szovjet tudományos intézeteiben ma majom-spermákkal termékenyítenek meg nőket, hogy a liberális „tudományosság” kedvenc elméletét, az ember állatiasságát, eleven érvekkel támogassák. A liberális parlamentek sürgős teendőként hajszolták keresztül a házastársak elválását megkönnyítő törvényeket, s az orosz kódexben ma a házastársi viszony elő sem fordul. Lunacharszky népbiztos pedig annak idején dicsekedve közölte, hogy a megvolt családokból is egyedül az urali bányamunkásság körében 5000-et „leépíteni”. A tőke a liberális társadalmak mellett, sőt azokon keresztül úgy használta ki az ország népét, ahogy akarta, a tanácsköztársaság államkapitalizmusa pedig egy elméleti gazdasági rendszer esztelen erőszakolásával támaszt éhínséget, s a megindult, éhes tömegeket lovasdandárokkal, vagy a biztosabban ölő gázzal ezerszámra kegyetlenül küldi a halálba. Rousseau kiadta a jelszót: vissza a természethez! Az újkor pedagógiája utána szajkózta, az „alapjában jó természet” szabad kifejlődését követelte, s ha igazak azok a borzalmak, amelyeket az európai kommunista nevelés elveinek és gyakorlatának ismerete után az oroszországi megfigyelők beszámolóí alapján a szovjet iskoláról el kell hinnünk, akkor a bolsevizmus itt is csak következetességét mutatja, csak követi a liberális elveket a többi kultúrterületeken érvényesített százszázalékossággal a nevelés terén is.

A *fasizmus* az Istent pusztán hasznossági tényezőként veszi. Evangéliumában legfelsőbb érték a faj. Első tétele így hangzik: Szeresd a fajodat mindenek felett, s a többieket gyűlöld. Olasz kiadását a Duce okossága és XI. Pius pápa személyes hatása sokban szelídítette, de Mussoliniról is tudjuk például, hogy egy német tanárt az Adria egyik szigetére száműzött, csak azért, mert egy-két német gyermeknek anyanyelvükből magánórát adott. A hitlerizmus hasonló tüneteit világgá jajgatták, ismerjük. A túlzó fajiság jegyében indult mozgalom fajistenítésében az önzésig fokozott nemzeti érdekeket mások jogaival szemben is és brutálisan követeli. Rendszerében az állam nem jogállam, hanem hatalmi állam egy fajnak a szolgálatában. A fasizmus tiszta elméletében a házasság szabályozását, a gyermek védelmét, a nevelés irányát kizárólagosan faji szempontok és nem egyetemes érvényű erkölcsi normák írják elő. Nem nehéz ennél sem a liberalizmussal való rokonságot fölfedezni. Amit a liberális állam magának követelt az államban megszemélyesített nemzet tagjai és élete fölött, ugyanazt a mindenható hatalmat gyakorolja a fasizmus, csak nyíltabban, diktatórikus módon és egyetlen, tehát igazságtalan szempontra beállítva.

A *katolicizmust* az különbözteti meg minden más világnézettől, hogy alaptételeit nem emberi okoskodásokra, hanem tényleges isteni kinyilatkoztatásra vezeti vissza. A többi világnézetek a világ értelmének magyarázatát egy elv (monizmus) alapján erőszakolják. A világtól megkülönböztetett személyes Istent, az anyagtól lényegileg különböző szellemet, a testtől külön is létezhető lelket elsikkasztják vagy legalább

is zavarosan fogják fel. A katolicizmus a leghatározottabb kételvűség (dualizmus) alapján áll. Tanítja, hogy van a világtól különböző, öröktől létező személyes Isten, van anyag és szellem, van test és lélek. Az ember földi életét szabadon rendezheti be, de boldogulása teremtmény mivoltából következőleg a Teremtő akaratának teljesítéséhez van kötve. Kultúrfeladatának megoldása, hogy a földet uralma alá hajtsa, erőit megfékezze, és kincseit birtokba vegye, hogy az egyes számára leküzdhetetlen nehézségeket együttes erővel lebírija, összefogásra kényszeríti, államok kereteibe és szervezeteibe tömöríti, de az állam létjogosultságát a polgárok érdekeinek igazságos szolgálatában bírja, tehát hatalmi körét a természetjogban és kinyilatkoztatott törvényekben megnyilatkozó isteni akarat szabályozza. Az egyes embernek is, a legkisebb közösségnek, a családnak és a nagyobb közösségnek, a társadalomnak is megvannak a természetben gyökerező Istenadta jogai a szabadsághoz, tehetségeinek szabad fejlesztéséhez, saját kultúrához, az emberhez méltó kultúrélethez, s munkája után az ehhez szükséges és elégséges anyagi javakhoz. Az államnak ezeket tiszteletben kell tartania, Feladata az, hogy polgárait kivétel nélkül támogassa, az egyéniség egészséges, lehetőleg teljes kifejlődésére legalkalmasabb életmód és körülmények megközelítésében s ezzel a földi kultúra legmagasabb céljának, Isten dicsőségének és a lélek üdvösségének szolgálatában segítse.

II. A világnézet alapelemeit már a gyermek átveheti, fejlődése azonban a világnézet fejlődését is jelenti. S ez lehet kiteljesedés, az átvett gyermekkori világnézetnek öntudatos megalapozása és elszélesítése, de lehet annak elváltozása is. Az iskola ismeretei új, meggyőző érveket szolgáltathatnak, vagy pedig az otthon felszedett irány helyességét a gyermek előtt kétségessé tehetik. Jelentkeznek kételyek is. Sorscsapások, a világ jelenségeinek titokzatossága, az élet és a hit kézzelfoghatólag nem bizonyítható kérdései zavarokat idézhetnek elő.

És itt vetődik fel a kérdés, hogy a pedagógiával kapcsolatba hozható-e a világnézeti kötelesség? A pedagógus feladatai közé tartozik-e a világnézeti nevelés? Azt kell mondanunk, hogy igen.

1. Már a nevelésnek, mint jelenségnek a vizsgálata világnézeti elemekre, mégpedig a keresztény világnézetnek az elemeire (test-lélek, külső-belső világ, szabad-akarat-kényszer), a keresztény világnézet kettősségére, dualizmusára mutat vissza.

a) A nevelés két tényezőnek, egy szubjektív és egy objektív tényezőnek az eredője. A kultúra, a természet és a mindkettőben megnyilatkozó eszmék és értékek hatnak a fejlődő emberre. Azonban nevelés csak ott van, ahol a külső világ behatásainak ezt a záporos zuhatagát, a gyermekre ható benyomásoknak ezt az özönét az objektív világtól megkülönböztetett szubjektív tényező célirányosan rendezi. Tehát a nevelésben, mint jelenségben is, két tényező küzdelmét szemlélhetjük: az egyik kaotikus, rendetlen s ezért deformáló hatású, a másik a káoszból igyekszik kiválogatni és a gyermekkel kapcsolatba hozni azt, ami fejlődését hasznosan segíti elő.

b) Az ég és föld különbözőségű két elemnek, az anyaginak és szelleminek a találkozása megint csak a nevelésben szemlélhető legvilágosabban. A test fejlődik, él. Ugyanazon törvények érvényesülnek nála, mint az állatnál, mint a növényben. S ezzel szemben van benne úgy másik alany, egy magasabbrendű rész, amelynek más

igényei vannak s a testtől bizonyos fokig függetlenül és egészen más törvények szerint fejlődik. Egészséges testnek nem mindig felel meg a szellemi életet hordozó megfelelően egészséges alany. Viszont fejletlen és formátlan testben is lehetséges és előfordul nagyon fejlett, egészséges, formás lélek.

c) Senkinek sincs annyi alkalmja megfigyelni a kényszernek és a szabad akaratnak titokzatos kereszteződéseit, mint éppen a nevelőnek. A kezében lévő emberanyagon érzékelheti az ösztönös erőknél sokszor elementáris feltörését és a vele szembe állított szabad akaratnak fékező hatalmát. A nevelő kezében a formáló véső a szabadakarat. S minden törekvése az, hogy a gyermeknek is ezt a vésőt acélos, biztos fogással adja a kezébe. Örökölt terheltségek törvényszerűen fejlődő útját is egyes esetekben ezzel eltömheti vagy ártalmatlan irányba vezetheti.

d) Vagy kell-e kézzelfoghatóbb bizonyíték a dualizmus mellett, mint amit szolgáltató az önnevelés ténye; amikor a felsőbb én szembe áll az alsóbb énnel, a gondolat az ösztönnel, a szellem az anyaggal, a lélek a testtel. Amikor az ember mintegy kézbe veszi önmagát s tudatosan dolgozik azon, hogy önmagán kihozza egy tökéletesebb formának a vonásait.

Ez a nevelés jelenségében szemlélhető felsőbb és alsóbb rész, akarat és kényszer, külső és belső, objektív és szubjektív világ a keresztény világnézet dualizmusára utal. Tehát a nevelés filozófiája világnézeti mélységekbe nyit le s az alapigazság, amit feltár, a keresztény világnézet kiinduló tétele. Az, hogy a gyermekben megfigyelt bontakozás, fejlődés, folytonos nyugtalanság a tökéletesebb életformák felé tulajdonképpen a teremtmény nyugtalansága, mozgása, tendenciája az abszolút tökéletes lény, a teremtő Isten felé.

2. Ennek ellenére nálunk, ahol még a széles rétegek lelke a liberalizmus közömbösítő vizein úszik, szívesen tagadják a világnézeti nevelés kötelességét. Az elhárító és kibúvó törekvéseknek általában három indoklása szokott lenni. Az egyik szerint a nevelés célja csak az, hogy a gyermek előtt a kulturális értékeket kiteresse a gyermek tehetségének és fejlettségi fokának megfelelően, de állásfoglalását nem befolyásolhatja. A másik arra hivatkozik, hogy a pedagógia önálló tudomány, megvan a saját, minden más tudományétól különböző tárgya, megvannak a saját törvényei és eszközei. A világnézettel tehát nem hozható kapcsolatba. A harmadik, összetévesztve a vallást a világnézettel, a világnézeti nevelést is a hittan és a hittanár körébe utalja. Azonban ezek is csak kifogások, mert:

a) olyan nevelés, mely a gyermeket minden világnézeti befolyástól mentesen, csak önálló állásfoglalásra készíti elő, nincs és nem is lehet. A nevelés feladata az, hogy a fejlődő embert a nevelés tartama alatt egy magasabb rendezettségbe segítse, az összhangzatos, egyensúlyozott embert formálja. Már pedig a formálás, az egyensúlyozás, az összhang és rendezettség megteremtése föltételezi, hogy a nevelő közölt és közlendő ismereteket valamilyen mérték alapján értékelje. Ismernie kell tehát az értékeknek egy sorát, az értéksor megalkotása viszont feltételezi egy legfelsőbb értéknek az ismerését, amelyhez a többi méretik és igazodik. Ez a legfelsőbb érték lehet az anyag vagy a szellem, a pénz vagy a becsület, a tudás vagy a lélek, a világ vagy az Isten, a faj vagy az emberiség, de bármi legyen is, mindig világnézeti alapon gyökerezik.

b) igaz, hogy a pedagógia független tudomány, vannak saját törvényei és megvan a saját módszere, de éppen sajátos tárgyánál fogva nem tud a világnézettől elvonatkozni. Tárgya a növésben lévő ember formálása. Az ember pedig a nevelés, illetve neveltség szempontjából alakatlanul jön a világra. S alakulását a legkülönbözőbb tényezők befolyásolják; az élettani adottságok, a fejlődő képesség ösztönzése, a környezet, a tapasztalatok, ismeretek és élmények stb. A nevelésnek az iránya tehát összeesik a világnézet irányával. A világnézet eleven és cselekvő kapcsolatba akar hozni az étellet. A nevelés ugyanerre törekszik. A gyermeket, a bontakozó emberi életet olyan elvekkel, ismeretekkel, lelkesedéssel, élményekkel akarja ellátni, hogy az élet minden viszonylatában el tudjon igazodni. Szándéka az, hogy a kezébből kikerülő ember ne legyen a történések akaratnélküli labdája, ne a körülmények alakítsák, hanem ő alakítsa az életet.

c) a vallás és a világnézet határai nem azonosak. A vallás az egyes embernek az Istenhez való személyes viszonyát hangsúlyozza. A világnézet pedig fogalmi szükség-szerűséggel a világot, mint egészet nézi, totalitásra törekszik. Akarja az egész emberi életet, az államot, a politikát, gazdasági életet, művészetet, tudományt, a társadalmat, a családot, s főképen a fejlődő ember alakítására hivatott nevelést, hogy a társadalmat átgyúrja saját képére és hasonlatosságára. Ezt teszi ma a kommunizmus, ezt a fasizmus és, ahol még teheti, ezt teszi és a múltban ezt tette mindenütt a halálra ítélt liberalizmus. Közismert, hogy az egyetemi tanszékek betöltését elsősorban liberális szempontok érvényesülése irányította. Ezek szerint nevelték politikusainkat, jogászainkat, bíráinkat, közigazgatási és közoktatásügyi embereinket. Középiskoláinkban is jórészt csak olyan tankönyvek nyertek jóváhagyást, amelyek történelem- és irodalom-szemléletben, természettudományos felfogásban a liberális gondolkodással egyeztek. Világnézetre nevelték az egész vonalon. Nem hagyták azt soha és sehol csak egy tárgyra, egyetlen tárgynak az előadójára. A hittanár szerepe az utolsó évtizedekben nagy általánosságban védelmi munka volt: mentenie kellett a keresztény világnézet számára azt, amit heti két órában az ismeretközlés és lelkesítés útján menthetett.

III. A pedagógus tehát a nevelés világnézeti feladata elől nem térhet ki. S ha most az általános szempontokat erdélyi, és itt is a magyar és katolikus területre állítjuk be, a feladat kötelező volta még inkább megnő. Eltekintve attól, hogy intézményeink az alapítók és az iskolafenntartó hatóság szándéka szerint kifejezetten a keresztény világnézet szolgálatában állanak, a létében erősen fenyegetett magyar katolikus közösség legtermészetesebb követelése is az, hogy iskolái a jövő nemzedéknek adják meg azt a tájékozódást és lelkében hívják elő azokat az erőket, amelyek egy nép életének és értékeinek nemcsak a megmentésére, hanem a továbbfejlesztésére is képesek.

Eszmei áramlatok párviadala tombol az élet minden síkján. S a nagy küzdelem célja az életnek, és elsősorban az életet hordozó jövő nemzedéknek a meghódítása. Tehát a magyarság méltán várhatja, hogy a nevelés súlyos feladatait hivatásszerűleg vállaló testület megértse aggodalmait s gyermekét a hangos irányok közül a biztosabbnak kiválasztásában segítse.

A választás nem lehet nehéz. A helyzetkép napról-napra tisztul. Az Istennel komázó, magát kaszinókban s ún. politikában kiélő polgár világnézete, a rossz-

emlékű liberalizmus, az utolsókat rúgja. A marxizmus a vezetők erkölcsi nihilizmusa miatt nemcsak hitelét veszítette, hanem rendszerének a gyakorlati életbe áterőszakolt belső ellenmondásaiból előálló tarthatatlan állapotok miatt halálos csődben van. A fasizmus, a hitlerizmus a nagy nemzeteknek egy ideig talán lehet ereje, de türelmetlensége és kizárólagossága a kisebbek felé igazságtalan, s a nemzetek között úgymint elég mély ellentéteket pogányul még mélyebbre ássa. Tartalmának elfogadható részét pedig a kereszténységtől vette kölcsön. Marad tehát a kereszténység, amely egyetlen központi gondolatával fenséges egységbe fogja a nagy kérdéseket, megjelöli minden dolognak a maga helyét, s minden ember és nemzet számára a másik sérelme nélkül követeli az igazságos részt a jogokból, a szabadságból, a kenyérből.

Helyzete is a nevelés szempontjából ma előnyösebb, mint a múltban. A liberalizmus korában egyetlen bűnbak az Egyház volt. Mindent ráfogtak. Minden bajért őt tették felelőssé, és mindig őt feketítették. Ma a hangos, boldogító rendszerek összeomlottak, vagy összeomlóban vannak. S az ifjúságnak a nagy pusztulás és pusztítás láttára felnyílt szeme a farizeusok fekete, szólamokba göngyölt nagy bűneit élesen látja.

És van még egy pozitív adottság. Nálunk, sajnos, még enyhén érzik, de ahol az élet zajlóbb s az emberek horizontja tágabb, már tömbös valóságként jelentkezik. Az egyetemes világcsőd földindulásos napjai, a társadalom eresztékeinek végzetes lazulása, az összehulló rendszerek életet temető romhalmaza az ifjúság lelkében felverték az extatikus hitet, hogy az élet nem múlhat el így. A múlt felé dobott megvető mozdulata is, sokszor igazságtalan bírálata és elégedetlensége is az élet metafizikai igenléséből fakad. Az ifjú proletár romantikus dogmája a kollektív emberről, a fasizmus fajistenítése, az istentelenek fanatikus vallásgyűlölete mind metafizikai mélységnek a keresése, kétségbeesett tapogatása Istennek, akinek eltávolodását a mai életből a zűrzavar növekvő rendetlenségében döbbenve tapasztalják. Hangosságuk csak annak az árulója, hogy abban, amit dühösködve vallanak, maguk sem hisznek. A hangos rendszerek végzetes hiányát legalább sejtik. S ha most okos kezek megértő vezetése a lázasan kereső ifjúságnak a metafizikai alapokat lelkesülten és igaz értékeléssel megmutatja, a jövő nemzedék erejével a meglódult világot is visszazökkentheti elveszített egyensúlyába.